

SOCIALE GEOGRAFIE MOET MAATSCHAPPELIJK RELEVANT ZIJN; GEOGRAFISCHE GELOOFSBELIJDENIS EN HANDELINGEN VAN EEN EMERITUS (1994)

Herman VAN DER HAEGEN

Résumé

La géographie sociale doit être au service de la société.

L'auteur décrit sa vocation de géographe et explique son choix pour la géographie sociale. Celle-ci doit être en premier lieu une géographie au service de la société. Il montre par les thèmes qu'il a traités pendant sa carrière de quelle manière il a poursuivi ce but. Il craint que par le poids excessif qu'on attribue en Flandre aux citations dans des revues anglo-saxonnes à haut facteur impact, l'orientation de la géographie au service de la société est en péril.

Mots-clés

géographie sociale, société

I. WAAROM WERD IK GEOGRAAF?

« *Wat* is dat »? en « *Waarom* is het zo »? zijn vrij algemene vragen die de jongeren zich stellen. Bij mij leefden ook sterk de vragen « *Wanneer* »? en « *Waar* »?, de twee *W* vragen die respectievelijk met de historische en de geografische component van het *Weten* te maken hebben. Waren de tijdsomstandigheden hier bepalend? Immers middelbaar onderwijs en de oorlogsjaren vielen samen en we volgden thuis op de op een bord geprikte kaart de krijgsgeschiedenissen. Dit spoorde aan tot een betere kennis van regio's en volken. Belangrijker is wellicht dat mijn leraren – waarvan meerdere later hoogleraar werden – de bij mij heersende geografische vraagstelling door hun onderwijs in die mate prikkelden dat ik geografie ging studeren.

II. WAAROM EN WELKE GEOGRAFIE?

Vlug bleek dat er een keuze moest – en tot mijn tevredenheid kon – worden gemaakt tussen de fysische en menselijke aardrijkskunde. Voor mij werd geografie de studie van het menselijk handelen in wisselwerking met het milieu, de ruimtelijke patronen die zich in de maatschappij aftekenden en de factoren die ze bepaalden. Deze keuze werd mede bepaald door een inzet voor de Vlaamse maatschappij die een van de leidmotieven was van mijn scout-zijn. Verder werd ik als pendelende student tussen Brussel en Gent geconfronteerd met de laatste sporen van de sociaal onaanvaardbare Vlaamse armoedependel. In het Brusselse Zuidstation zagen we de « travaux-mannen » met steeds de brood-spek-aardappelenzak over de schouder geslagen, op weg voor

een week naar de « Walen ». In het Gentse St. Pietersstation, waar om vier uur in de morgen een uitgeleefde « werkmanstrein » naar de Borinage vertrok – voor een urenlange tocht – werd ik me bewust van de dagelijkse langeafstandspendel. En nadat professor M.E. Dumont een artikel schreef over de pendel was het onderwerp van mijn licentiescriptie gevonden. Het zou handelen over de toen nog hoofdzakelijk autochtone pendel die zo sterk maatschappij en landschap van Vlaanderen bepaalde. Het werd de analyse van de belangrijkste Belgische pendelstroom: de Brusselse Werkforensen. De publicatie ervan, die ook internationaal bijval oogste, werd de eerste van een ganse reeks die ik de volgende halve eeuw aan het onderwerp van de *pendel* zou wijden.

Meteen was ook de basis gelegd voor mijn verdere geografisch wetenschappelijk werk. Ik wilde een geografie bedrijven, die *sociaal* zou zijn en die vooral *nuttig* zou zijn voor de *maatschappij*. Zoals alle geografen van mijn generatie werd ik beïnvloed door de methodologische evolutie in de geografie en door de nieuwe *kwantitatieve* benaderingen. Deze lieten toe de enorme massa gegevens die het informaticatijdperk beschikbaar stelde tot geografisch relevante gegevens te verwerken. Daarnaast werd ik me meer en meer bewust van de betekenis van het *verleden* als oorzakelijke factor; dit leidde ertoe, dat ook de historische geografie een belangrijk onderzoeksdomein werd. Methodologisch zouden twee gezegden steeds in mijn geest zweven: « de functie is het belangrijkste, zij leidt tot structuren die op hun beurt vorm geven aan het landschap » en « in het verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal ». Bovendien werd het gebruik van de term sociale geografie een uitdaging voor mij, die zich kon waarmaken toen ik uit het secundair onderwijs te-

ruggeroepen werd naar de universiteit. Vooral toen ik als hoogleraar belast werd met het onderzoek en onderwijs in wat ik tot *sociale geografie* omdoopte.

III. WERD EEN BIJDRAGE GELEVERD TOT DE MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE VAN DE GEOGRAFIE?

In welke mate heb ik als hoogleraar mijn visie dat sociale geografie in eerste instantie in dienst moet staan van de maatschappij en dat de geografie ook als dusdanig door de maatschappij erkend moest worden, kunnen waar maken? Dit betekende overigens niet dat mijn onderzoek niet wetenschappelijk zou zijn – wel integendeel – maar wel dat het streven om in de Engelstalige citation-index opgenomen te worden – wat zo'n zware druk legt op de jonge wetenschappers – nooit mijn eerste doel geweest is. Deze houding leidde in ons land tot positieve reacties op mijn werk, maar creëerde ook een aantal beperkingen. Een overladen leeropdracht, mede door het onderwijs dat ook aan niet-geografen gegeven werd. Het werd gratis als extra taak aanvaard om de aanwezigheid van de geografie – die in andere studierichtingen in vraag gesteld werd – veilig te stellen. Dit was ook de reden dat zowel de functie van voorzitter van het departement Geografie-Geologie als van secretaris van de faculteit Wetenschappen gedurende een aantal jaren bekleed werd.

Door de maatschappelijke oriëntatie bestreek mijn onderzoek een ruim veld, zoals uit wat volgt blijkt. De stad stond centraal, wat er toe leidde dat ik lid werd van verscheidene IGU-commissies, die de stedelijke problematiek behandelden en in buitenlandse universiteiten gevraagd werd om lezingen te geven. Verder omvatten mijn publicaties ook een ruim gamma dat naast het platteland ook de historische geografie en de planologie besloeg. Dit laatste uitte zich onder meer in de totstandkoming van de *Stadsgeografische atlas « Leuven 2000 »*. De hedendaagse sociale geografie tracht haar analyses zoveel mogelijk te kwantificeren en werd daarbij gehinderd door het ontbreken van statistische gegevens op een niveau kleiner dan de gemeente. Vooral in de steden met hun grote interne sociale en functionele differentiatie liet dit niet toe deze en hun onderlinge relaties met de nodige precisie te onderzoeken. De nood aan informatie voor kleinere ruimtelijke eenheden was dan ook groot. We konden in de Hoge Raad voor de Statistiek, het initiatief goedgekeurd krijgen de Belgische gemeenten volgens principes die van de sociaalgeografische realiteit uitgingen, in wijken en buurten onder te verdelen naar aanleiding van de Volkstelling van 1970. Samen met T. Brulard superviseerde ik deze indeling voor gans het land. Kleinere eenheden die voor iedere sociale wetenschapper sinds 1970 bekend zijn als « *statistische sectoren* » die mij later zouden toelaten een kaart met de precieze bevolkingsverspreiding van ons land op te stellen. Een Engelstalige publicatie situeerde deze innovatie in internationaal verband. De

toenemende welstand had een ruime suburbanisatiegolf in gang gezet, die de traditionele tweedeling stad - platteland niet langer relevant maakte. Bovendien had deze ontwikkeling een verder toenemende autochtone pendel en een groeiende forensenstroom gecreëerd. Er was een stad in nieuwe vormen ontstaan: het stadsgewest. We ontwikkelden een model over het *stadsgewest*. Een onderzoek over de stadsgewesten, hun omvang in ons land, evenals de processen die hierbij speelden, leidde samen met M. Pattyn tot het in kaart brengen van de *Belgische stadsgewesten*. In het begin werd veel aandacht besteed aan de morfologie van de landelijke bewoning, onder meer aan de Driessen en perceelsvormen. Door de vroegtijdige en intense verstedelijking van ons land bleek dit echter geen vruchtbaar onderzoeksdomein. Het leidde wel tot de ontsluiting van heel wat minder bekende *demografische, kadastrale en cartografische bronnen* uit de XVIII^{de}/vroeg XIX^{de} eeuw voor geografisch onderzoek. Dit betrof onder meer ook de telling van het jaar IV, het primitief kadaster en de *kadastrale reducties* (op een zolder van het NGI teruggevonden). Daardoor kwamen ook een paar historisch-geografische publicaties tot stand, onder meer met betrekking tot de XIX^{de} eeuwse spreiding van de *armoede en de cholera* in een paar Vlaamse steden en recenter: de publicatie van een reeks historische *kaartboeken van Vlaamse abdijen*. De historisch-geografische benadering leidde ook bij de studie van een agrarisch zeer traditioneel dorp in Roemenië (Viscri-Weisskirch) tot een unieke reconstructie (kaart 20 000 percelen) van het uit onze gewesten in de middeleeuwen ingevoerde *drieslagstelsel en gemeenschapstructuur* zoals ze o.m. in de *burchkerk* tot uiting kwam. Vertrekkend van de studies met betrekking tot de stedelijke hiërarchie werd het *Belgisch nederzettingssysteem* in zijn geheel voor de verschillende hiërarchische niveaus geanalyseerd. Gebruikmakend van de moderne dataverwerkingsmogelijkheden was het mogelijk samen met D. Vanneste een *welvaarttypering* van de gemeenten op te stellen. De evoluerende *Brusselse problematiek* leidde gedurende decennia tot een reeks studies die zowel op de migratiepatronen, de etnische samenstelling, de sociale structuur, als ook op het werkingsbereik betrekking hadden. Het bleek mogelijk voor de volkstellingen van 1991 en 2001 het principe van de *censusmonografieën* te doen aanvaarden door de Federale diensten van Wetenschapsbeleid, hetgeen aan de Belgische geografen toegelaten heeft de voor de sociale geografie zo belangrijke tellinggegevens wetenschappelijk te valoriseren in een reeks censusmonografieën- en atlassen. Bij mijn maatschappelijke benadering kon het *onderwijs in de aardrijkskunde* niet vergeten worden. Enerzijds was ik in mijn leraarsjaren actief in de toenmalige Belgische tweetalige vereniging van leraren aardrijkskunde, onder meer als uitgever van hun tijdschrift, en anderzijds zou ik later door de Nederlandse universiteiten tweemaal gevraagd worden als voorzitter van een *internationale visitatiecommissie* om het geheel van het onderwijs in de ruimtelijke wetenschappen te evalueren.

Door het overdreven belang dat bij de wetenschapsbeoordelende instanties in Vlaanderen aan de citatie-index gehecht wordt komt de ruimomvattende maatschappijgerichte sociale geografie, waarvan ik met trots getuigenis aflegde, in verdrukking. Internationalisatie is niet altijd mogelijk, maar vooral geschikte « Citation »-tijdschriften zijn zeldzaam. Bovendien bereiken deze tijdschriften meestal niet of slechts een deel van het doelpubliek.

Coordonnées de l'auteur :

Herman VAN DER HAEGEN
emeritus gewoon hoogleraar
KULeuven

Herman.VanderHaegen@geo.kuleuven.be

